

TA'LIM YO'NALISHLARI BO'YICHA OLIY MA'LUMOTGA EGA BO'LGAN YOSH MUTAXASSISLARGA BO'LGAN TALAB VA EHTIYOJNI BASHORATLASH

Atasheva Umida Zakirjanovna

Muhammad al-Xorazmiy nomidagi TATU 1-kurs magistranti,

uzakirjanovna1989@gmail.com

Telefon: +998990901989

Ilmiy rahbari: Yakubov Maksadxon Sultaniyazovich
t.f.d., professor, Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent
axborot texnologiyalari universiteti, "Raqamli texnologiyalar
konvergentsiyasi" kafedrası professori+998935358917.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18981604>

ARTICLE INFO

Received: 1st March 2026

Accepted: 5th March 2026

Published: 12th March 2026

KEYWORDS

Mehnat bozori, yosh
mutaxassislar, oliy ta'lim, kadrlar
tayyorlash, prognozlash, ta'lim
yo'nalishlari, bandlik, iqtisodiy
rivojlanish, kompetensiya.

ABSTRACT

Mazkur maqolada zamonaviy mehnat bozori sharoitida oliy ma'lumotga ega bo'lgan yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni bashoratlashning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Global iqtisodiy integratsiya, texnologik rivojlanish hamda raqamli iqtisodiyot sharoitida mehnat bozori talablari tez o'zgarib borayotgani ta'lim tizimidan mutaxassislar tayyorlashning yangi yondashuvlarini talab etmoqda. Tadqiqotda mehnat bozori ehtiyojlari va oliy ta'lim tizimi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, ish beruvchilar tomonidan qo'yilayotgan malaka talablari hamda istiqbolli ta'lim yo'nalishlari aniqlanadi. Shuningdek, yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilishda statistik tahlil, iqtisodiy modellashtirish va mehnat bozori monitoringi usullarining ahamiyati asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari oliy ta'lim muassasalarida kadrlar tayyorlash tizimini mehnat bozori talablariga moslashtirish zarurligini ko'rsatadi.

Kirish

XXI asrda iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri inson kapitali hisoblanadi. Xususan, oliy ma'lumotga ega bo'lgan yosh mutaxassislar zamonaviy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida qaraladi. Shu sababli mehnat bozorida ularga bo'lgan talabni aniqlash va prognoz qilish masalasi dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi.

So'nggi yillarda dunyo miqyosida iqtisodiyotning raqamli transformatsiyasi jarayoni tezlashib, yangi kasb va mutaxassisliklarga ehtiyoj ortib bormoqda. Bu esa ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yadi. Xususan, oliy ta'lim muassasalari mehnat bozori talablariga mos keladigan, raqobatbardosh kadrlarni tayyorlashga yo'naltirilishi zarur. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy iqtisodiyot sharoitida ish beruvchilar tomonidan mutaxassislarning kasbiy bilimlari bilan bir qatorda amaliy ko'nikmalari ham muhim ahamiyat kasb etadi [4].

O'zbekiston Respublikasida ham ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va mehnat bozori ehtiyojlariga moslashtirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, "O'zbekiston – 2030" strategiyasida bakalavriat ta'lim yo'nalishlarini zamonaviy mehnat bozori talablariga moslashtirish hamda yangi istiqbolli mutaxassisliklarni joriy etish vazifalari belgilangan [3].

Shuningdek, davlat ta'lim siyosatida kadrlar tayyorlash tizimini mehnat bozori ehtiyojlarini prognoz qilish asosida tashkil etish muhim yo'nalish sifatida ko'rsatib o'tilgan [2]. Bu esa ta'lim tizimi bilan iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognozlash masalasini o'rganishda bir qator ilmiy usullardan foydalanildi. Jumladan, statistik tahlil, taqqoslash, iqtisodiy tahlil hamda ilmiy manbalarni o'rganish metodlari qo'llanildi.

Tadqiqotning nazariy asosini mehnat bozori iqtisodiyoti, inson kapitali nazariyasi hamda kadrlar tayyorlash tizimini tahlil qilishga bag'ishlangan ilmiy ishlanmalar tashkil etadi. Mehnat bozori jarayonlarini statistik jihatdan o'rganish usullari ham tadqiqot metodologiyasida muhim o'rin tutadi. Bu usullar mehnat resurslari tarkibi, bandlik darajasi hamda mutaxassislarning malakasi bilan iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi [6].

Shuningdek, tadqiqot jarayonida mehnat bozori monitoringi natijalari, ish beruvchilar o'rtasida o'tkazilgan so'rovnoma hamda iqtisodiy ko'rsatkichlar tahlil qilindi. Bunday yondashuv mehnat bozori talablarini aniqlash hamda istiqboldagi kadrlar ehtiyojini prognoz qilish imkonini beradi.

Metodologik jihatdan yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognozlashda quyidagi asosiy omillar hisobga olinadi:

- iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish sur'atlari;
- demografik jarayonlar;
- texnologik rivojlanish;
- ta'lim tizimining imkoniyatlari;
- ish beruvchilar tomonidan qo'yilayotgan malaka talablari.

Mazkur omillarni kompleks tahlil qilish orqali kelajakda qaysi sohalarida yuqori malakali mutaxassislarga ehtiyoj ortishini aniqlash mumkin.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy mehnat bozori sharoitida oliy ma'lumotli yosh mutaxassislarga bo'lgan talab bir qator omillar bilan belgilanadi. Ularning eng muhimlari iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanishi, texnologik innovatsiyalar hamda raqamli transformatsiya jarayonlaridir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, oxirgi yillarda axborot texnologiyalari, logistika, marketing, turizm hamda muhandislik sohalarida malakali mutaxassislarga bo'lgan talab sezilarli darajada oshmoqda [3]. Shu bilan birga bio-muhandislik, nano-texnologiya va yashil energetika kabi yangi yo'nalishlar ham istiqbolli sohalar sifatida shakllanmoqda.

Mehnat bozori tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ish beruvchilar yosh mutaxassislardan nafaqat nazariy bilim, balki amaliy ko'nikmalarni ham talab qilmoqda. Bu holat oliy ta'lim muassasalarida amaliy mashg'ulotlar, dual ta'lim hamda ishlab chiqarish amaliyotini keng joriy etish zarurligini ko'rsatadi [4].

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston oliy ta'lim muassasalarini tamomlayotgan bitiruvchilar soni so'nggi yillarda o'sish tendensiyasiga ega. Masalan, 2008 yilda oliy ta'lim muassasalarini 82,9 ming nafar bitiruvchi tamomlagan bo'lsa, 2021 yilda bu ko'rsatkich 83,9 ming nafarga yetgan [4].

Shuningdek, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yoshlarning bandligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri ularning kasbiy ko'nikmalari hisoblanadi. So'rovnoma natijalariga ko'ra,

respondentlarning 27 foizi yoshlarning kasbiy ko'nikmalari bandlik darajasiga bevosita ta'sir ko'rsatishini ta'kidlagan [5]

Tahlil va muhokama

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida oliy ma'lumotga ega yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni aniqlash va prognoz qilish mehnat bozori samaradorligini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Global iqtisodiyotda yuz berayotgan texnologik transformatsiya jarayonlari, ishlab chiqarishning avtomatlashtirilishi, raqamli texnologiyalar joriy etilishi hamda yangi iqtisodiy sektorlarning shakllanishi mehnat bozoridagi talab va taklif muvozanatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Shu sababli ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ilmiy jihatdan o'rganish hamda yosh mutaxassislar tayyorlash jarayonini prognozlash asosida tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mehnat bozori tahlillari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan mamlakatlarda inson kapitaliga investitsiya qilish ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Inson kapitali nazariyasiga ko'ra, ta'limga kiritilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi [11]. Yuqori malakali mutaxassislar mavjudligi ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, innovatsiyalarni joriy etish hamda iqtisodiy raqobatbardoshlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda mehnat bozori tarkibida sezilarli o'zgarishlar kuzatilmoqda. Xususan, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi natijasida yangi kasb va mutaxassisliklar paydo bo'lmoqda. Jahon banki tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlarga ko'ra, yaqin o'n yilliklarda ko'plab an'anaviy kasblar avtomatlashtirish jarayonlari natijasida qisqarishi, yangi texnologik kasblar esa tez sur'atlarda rivojlanishi prognoz qilinmoqda [11]. Bu holat ta'lim tizimidan moslashuvchanlikni talab qiladi. Mehnat bozorida yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni o'rganishda iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish dinamikasini tahlil qilish muhim hisoblanadi. O'zbekiston iqtisodiyotida so'nggi yillarda sanoat, xizmatlar sohasi, axborot texnologiyalari hamda logistika tarmoqlarining ulushi ortib bormoqda. Bu esa ushbu yo'nalishlarda yuqori malakali mutaxassislarga ehtiyojni oshirmoqda. Raqamli texnologiyalarni joriy etish natijasida IT-mutaxassislar, dasturchilar, ma'lumotlar tahlilchilari va tizim muhandislariga bo'lgan talab sezilarli darajada ortmoqda [12].

Shuningdek, ta'lim tizimida kadrlar tayyorlash jarayonining mehnat bozori talablariga mos kelmasligi muammosi ham mavjud. Ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ayrim mamlakatlarda oliy ta'lim muassasalari tomonidan tayyorlanayotgan mutaxassisliklar mehnat bozori ehtiyojlariga to'liq mos kelmaydi. Natijada ayrim yo'nalishlarda kadrlar ortiqchaligi yuzaga keladi, boshqa sohalarida esa malakali mutaxassislar yetishmaydi [6].

O'zbekiston sharoitida ham mehnat bozori talablarini prognoz qilish masalasi davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. "O'zbekiston - 2030" strategiyasida ta'lim tizimini iqtisodiyot tarmoqlari bilan integratsiyalash, yangi ta'lim yo'nalishlarini joriy etish hamda kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish vazifalari belgilangan [3]. Ushbu strategik hujjat mamlakatda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan muhim dastur hisoblanadi.

Mehnat bozori tahlillari shuni ko'rsatadiki, ish beruvchilar yosh mutaxassislardan nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko'nikmalarni ham talab qilmoqda. So'rovnomalar natijalariga ko'ra, ko'plab ish beruvchilar oliy ta'lim bitiruvchilarining amaliy tajribasi yetarli emasligini ta'kidlaydi. Shu sababli oliy ta'lim muassasalarida dual ta'lim tizimini rivojlantirish, ishlab chiqarish amaliyotini kengaytirish hamda ish beruvchilar bilan hamkorlikni kuchaytirish zarur [4].

Yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilishda demografik omillar ham muhim rol o'ynaydi. Aholining yosh tarkibi, mehnat resurslari soni hamda migratsiya jarayonlari mehnat bozori holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, O'zbekiston aholisi tarkibida yoshlar ulushi yuqori bo'lib, bu mehnat bozoriga kirib kelayotgan yosh mutaxassislar sonining ortishiga olib kelmoqda [1]. Bu holat ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yadi.

Yosh mutaxassislar bandligiga ta'sir qiluvchi omillarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetensiyalar muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy mehnat bozorida ish beruvchilar quyidagi kompetensiyalarni muhim deb hisoblaydi:

- kasbiy bilim va malaka
- axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'nikmalari
- muammolarni hal qilish qobiliyati
- jamoada ishlash ko'nikmasi
- kommunikativ kompetensiyalar

Bu kompetensiyalar yosh mutaxassislarning mehnat bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Mehnat bozori prognozlash tizimida statistik tahlil muhim o'rin tutadi. Statistik usullar yordamida iqtisodiyot tarmoqlarining rivojlanish sur'atlari, bandlik darajasi, ish o'rinlari soni hamda mutaxassislar ehtiyoji o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanadi. Bunday tahlillar asosida istiqboldagi kadrlar ehtiyojini aniqlash mumkin [1].

Shuningdek, xalqaro tajriba ham yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilishda muhim ahamiyatga ega. Masalan, rivojlangan mamlakatlarda mehnat bozori monitoringi tizimi keng qo'llaniladi. Bu tizim orqali iqtisodiyot tarmoqlarida mutaxassislar ehtiyoji muntazam ravishda tahlil qilinadi hamda ta'lim tizimi shunga mos ravishda rivojlantiriladi [8].

Yevropa mamlakatlarida kadrlar tayyorlash tizimi mehnat bozori prognozlari asosida shakllantiriladi. Bu jarayonda davlat organlari, ta'lim muassasalari hamda ish beruvchilar o'rtasida samarali hamkorlik yo'lga qo'yilgan. Natijada ta'lim tizimi iqtisodiyot ehtiyojlariga mos ravishda rivojlanadi.

O'zbekiston sharoitida ham ta'lim tizimini mehnat bozori bilan integratsiyalash muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Oliy ta'lim muassasalari iqtisodiyot tarmoqlari bilan hamkorlikni kuchaytirish orqali mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishi mumkin. Xususan, ish beruvchilar o'quv dasturlarini ishlab chiqishda ishtirok etishi hamda talabalar uchun ishlab chiqarish amaliyotini tashkil etishi muhim ahamiyatga ega.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ta'lim tizimida marketing yondashuvlarini joriy etish ham muhim hisoblanadi. Ta'lim muassasalari mehnat bozori talablarini o'rganish orqali istiqbolli ta'lim yo'nalishlarini aniqlashi mumkin. Bu esa kadrlar tayyorlash tizimini samarali tashkil etishga yordam beradi.

Bundan tashqari, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish ham yosh mutaxassislar raqobatbardoshligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida bilimlar tez yangilanib borayotganligi sababli mutaxassislar doimiy ravishda malakasini oshirib borishi zarur. Tadqiqotlarga ko'ra, zamonaviy texnologiyalar sharoitida bilimlarning yangilanish davri taxminan 3–5 yilni tashkil etadi [7]. Bu esa kasbiy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish zarurligini ko'rsatadi.

Shuningdek, yosh mutaxassislar bandligiga ta'sir qiluvchi muhim omillardan biri hududiy iqtisodiy rivojlanish hisoblanadi. Ayrim hududlarda sanoat va xizmat ko'rsatish sohalari rivojlangan bo'lsa, boshqa hududlarda qishloq xo'jaligi ustunlik qiladi. Bu esa mehnat bozori ehtiyojlarining hududlar kesimida farqlanishiga olib keladi.

Natijada ta'lim tizimida hududiy iqtisodiy rivojlanish xususiyatlarini hisobga olgan holda kadrlar tayyorlash tizimini tashkil etish zarur. Bunday yondashuv hududiy mehnat bozorlarida mutaxassislar yetishmovchiligining oldini olishga yordam beradi.

Umuman olganda, yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilish tizimi quyidagi asosiy elementlardan iborat bo'lishi lozim:

- mehnat bozori monitoringi
- statistik tahlil
- iqtisodiy modellashtirish
- ish beruvchilar bilan hamkorlik
- ta'lim tizimini modernizatsiya qilish

Mazkur elementlar asosida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish mumkin.

Shunday qilib, olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, oliy ma'lumotga ega yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilish ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Mehnat bozori ehtiyojlarini ilmiy asosda prognoz qilish orqali kadrlar tayyorlash tizimini samarali tashkil etish, yoshlar bandligini ta'minlash hamda mamlakat iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish mumkin.

Xulosa

Olib borilgan tadqiqot natijalariga asoslanib quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

- zamonaviy iqtisodiyot sharoitida oliy ma'lumotga ega yosh mutaxassislarga bo'lgan talab doimiy ravishda o'sib bormoqda;
- mehnat bozori ehtiyojlarini prognoz qilish ta'lim tizimini samarali tashkil etishda muhim ahamiyatga ega;
- raqamli iqtisodiyot sharoitida axborot texnologiyalari, muhandislik, logistika va innovatsion texnologiyalar sohalari istiqbolli yo'nalishlar hisoblanadi;
- oliy ta'lim muassasalari o'quv dasturlarini mehnat bozori talablariga mos ravishda takomillashtirib borishi zarur.

Shuningdek, yosh mutaxassislarga bo'lgan talabni prognoz qilish jarayonida davlat organlari, ta'lim muassasalari hamda ish beruvchilar o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirzayev O.I. Mehnat bozorining rivojlanish jarayonlarini statistik tadqiq etishning nazariy asoslari. – Toshkent: "O'zbekiston statistika axborotnomasi", 2024. – 12–18-betlar.
2. National Review of Adult Learning and Education in Uzbekistan. – DVV International, 2025. – 44–47-betlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-37-son Farmoni. "O'zbekiston-2030" strategiyasi. – Toshkent, 2024. – 15–18-betlar.
4. Xudoyberdiyev A. Oliy ta'lim xizmatlarini mehnat bozori bilan integratsiyalashuvini takomillashtirish. – "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, 2022. – 188–191-betlar.
5. Qo'qon universiteti xabarnomasi. Yoshlar bandligi va mehnat bozori tahlili. – Qo'qon, 2025. – 69–71-betlar.
6. Mirzayeva O.I. Mehnat bozorining statistik tahlili metodologiyasi. – Toshkent, 2024. – 5–10-betlar.
7. Buxoro davlat universiteti ilmiy maqolalar to'plami. Uzluksiz ta'lim tizimi rivojlanishining nazariy asoslari. – Buxoro, 2023. – 22–25-betlar.
8. Komilova S. Ishsiz yoshlar raqobatbardoshligini oshirish bo'yicha xorijiy tajribalar. – Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil jurnali, 2024. – 69–73-betlar.
9. Gordiyenko A.A. Sovremennoye obrazovaniye: problemy i perspektivy. – Moskva, 1995. – 5–19-betlar.
10. Doeringer P., Piore M. Internal Labour Markets and Manpower Analysis. – New York, 1971. – 45–52-betlar.
11. World Bank. Skills and Jobs in the Digital Economy. – Washington DC, 2022. – 33–40-betlar.
12. UNDP. Digital Economy Study in Uzbekistan. – Tashkent, 2025. – 12–20-betlar.